

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Boekbespreking van: Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War

Tuitjer, H.

Citation

Tuitjer, H. (1984). Boekbespreking van: Economic Diplomacy and the Origins of the Second World War. *Acta Politica*, 19: 1984(3), 401-402. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3452493>

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3452493>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Ik ben er zelfs niet zeker van dat ik precies weet wat het betekent een waardeschaal vast te stellen. Waar ik wel zeker van ben is dat oorlogvoering meer te maken heeft met dogma's, hoop, geloof en liefde dan met hypothesen en definities. Voor zover mij bekend heeft nog niemand het slagveld betreden om de (on)juistheid van de hypothese aan te tonen dat de samenstelling van het exportpakket van een land bepalend is voor de frequentie waarmee het deelneemt aan oorlogvoering. Wel zijn er Cambodjanen bij bosjes afgemaakt door schoolmeesters die de mening waren toegedaan dat de economie van het land moest worden 'losgemaakt' van 'de kapitalistische wereldeconomie'. Het is uiteraard een opdracht voor het kwantitatief-historisch onderzoek om vast te stellen binnen welke historische-internationale context dergelijke volksonderwijzers hun slag kunnen slaan. De belangrijkste winst van het correlaten-van-oorlog-onderzoek lijkt me dan ook te zijn gelegen in de bijdrage die het levert dogma's te vervangen door definities en hypothesen. De winst is dus zelfs niet per se gelegen in de inhoud van de ideeën die worden onderzocht: onderzoekers starten onvermijdelijk met de common-sense opvattingen van hun historisch-sociale omgeving. De winst is gelegen in de wijze waarop ideeën er op na worden gehouden: als hypothesen. Zelfs als het onderzoek van Singer et al. uitsluitend zou bijdragen tot het inzicht dat datgene wat intelligent is als hypothese kwaadaardig wordt als dogma, is een bijdrage geleverd aan het totstandkomen van een vreedzamer wereld.

H. W. Houweling

Literatuur

- Kuzyakov, Victor (designer) (1972) *Marxism-Leninism on war and army*. Moscow: Progress Publishers.
- Maandstatistiek Politie en Justitie, 'Onderzoek slachtoffers van geweldsdelikten II', januari 1974, Jaargang 18, nr. 1, blz. 22-28.
- Quester, George H. (1982) Ethnic targeting: a bad idea whose time has come, *The Journal Of Strategic Studies* Vol. 5, nr. 2, blz. 228-236.
- Rapoport, Anatol (1976) Mathematical methods in theories of international relations: expectations, caveats, and opportunities, in: Dina A. Zinnes and John V. Gillespie (eds), *Mathematical models in international relations*. New York etc: Praeger, 10-37.
- Richardson, Lewis F. (1960) *Statistics of deadly quarrels*. Chicago: Quadrangle Books.
- Stegmüller, Wolfgang (1970) *Probleme und Resultat der Wissenschaftstheorie und analytischen Philosophie*. Berlin etc.: Springer Verlag.
- Teichman, Erich (1938) *Affairs of China. A survey of the recent history and present circumstances of the Republic of China*. London: Methuen.
- Urlanis, B. (1971) *Wars and population*. Moscow: Progress Publishers.

David A. Kaiser, **Economic diplomacy and the Origins of The Second World War**. Germany, Britain, France and Eastern Europe, 1930-1939. Princeton (Princeton University Press), 346 blz. + bibliografie en register.

Wat dit boek interessant maakt voor politicologen, in het bijzonder voor hen die zich bezighouden met internationale betrekkingen, is de door de schrijver behandelde verhouding tussen statenorde en internationale economische betrekkingen. Het gebruiken van economische middelen om politieke macht te verwerven is het onderwerp van onderzoek in dit boek. Daarnaast wordt de machtsconstellatie waarin staten dat kunnen doen behandeld.

De auteur stelt dat belangstelling voor het economische bestanddeel van de diplomatie wat in de verdrukking lijkt te zijn gekomen, gezien het geringe aantal boeken dat over dit onderwerp is verschenen. Hij ziet hierbij echter het uitstekende boek van Hirschman¹ over het hoofd.

Kaiser onderzoekt in het bijzonder de economische diplomatie van Duitsland, Engeland en Frankrijk ten aanzien van Oost-Europa. Onder Oost-Europa verstaat hij Zuidoost-Europa, te weten Tsjechoslowakije, Oostenrijk, Hongarije, Roemenië en Joegoslavië en Noordoost-Europa, dat de Baltische staten en Polen omvat.

De schrijver behandelt achtereenvolgens de economische diplomatie van de 3 Westeuropese landen ten aanzien van Oost-Europa, en vergelijkt deze met elkaar. Bij dit onderzoek gaat Kaiser minutieus te werk. Hij maakt gebruik van recent vrijgegeven overheidsarchieven, briefwisselingen en mémoires. Na eerst de verhouding tussen Oost-Europa en de westerse machten in het verleden te hebben besproken, gaat de auteur in op de Duitse diplomatie ten aanzien van Oost-Europa in het begin van de jaren dertig. Daarna komen de Britse en Franse diplomatie aan de orde. Zo is het boek chronologisch opgebouwd tot de Tweede Wereldoorlog, waarbij eerst de Duitse houding ten opzichte van Oost-Europa wordt besproken en daarna de eventuele reactie van Frankrijk en Engeland hierop. Deze werkwijze van Kaiser is beschrijvend-historisch van aard.

Wat de auteur wil aantonen is dat er een hechte relatie bestond tussen buitenlandse handel en buitenlandse politiek, in het bijzonder dat handel gebruikt werd als instrument om invloedssferen uit te breiden. In het bijzonder nam Duitsland zijn toevlucht tot het intensiveren van de handel met Oost-Europa teneinde politieke invloed in dat gebied te verwerven. Zo wordt het economische middel (handel) ondergeschikt gemaakt aan het politieke doel.

Het Duitse gebruik van de internationale economische betrekkingen ten dienste van machtspolitieke doeleinden wordt door Kaiser gedetailleerd in beeld gebracht. Inderdaad leidde het Duitse optreden ertoe dat de Duits-Oost-Europese handel toenam. Het gevolg was dat Oost-Europa, dat in economisch opzicht achterliep op het geïndustrialiseerde West-Europa, steeds afhankelijker van Duitsland werd. De Duitsers voerden overwegend landbouwprodukten in, en exporteerden in eerste instantie industriële goederen, na 1936 vooral wapens. De schrijver stelt dat voor het machtspolitieke doel het in dienst stellen van buitenlandse handel geenszins was opgezet als een alternatief voor daadwerkelijke verovering van de regio. Het ideaal

van een Mitteleuropa, dat Duitsland in de Eerste Wereldoorlog nastreefde, bestond niet meer.

Frankrijk en Engeland zagen onvoldoende in, aldus de auteur, dat handel drijven met Oost-Europa noodzakelijk was om hun politieke invloed aldaar te behouden. Beide landen hadden andere strategische en economische prioriteiten, zoals een voorkeur voor handel met de eigen koloniën, bescherming van de binnenlandse economie, vermijden van staatsinterventie, etc. De politiek van afzijdigheid van Frankrijk en Engeland speelde Duitsland in de kaart. Vooral in Engeland brak slechts zeer laat het licht door dat het Hitler om meer te doen was dan om een aanpassing van het verdrag van Versailles en om economische expansie in Oost-Europa. De auteur laat zien dat de Fransen en de Britten instemden met de inlijving van Oost-Europa door Duitsland, zolang tenminste het gebruik van geweld hierbij werd voorkomen.

Waren Frankrijk en Engeland niet zo kortzichtig geweest om Oost-Europa in de steek te laten (door b. v. meer handel te drijven met de Oost-Europese landen), dan was Duitsland waarschijnlijk niet zo machtig geworden dat het zich tenslotte tegen Engeland en Frankrijk kon richten. De Engelse en Franse koloniën bleken in deze jaren dus ware molenstenen om de nek!

Deze economische factor was echter niet de enige: de slappe politieke leiding van Frankrijk en Engeland (Chamberlain!) droeg eveneens bij tot het militaire succes van Hitler-Duitsland. Een derde factor van betekenis was het niet-aanvalsverdrag van 1939 tussen Duitsland en de Sowjet-Unie: waren Frankrijk en Engeland enerzijds en de Sowjet-Unie anderzijds tot een overeenkomst gekomen, dan had Hitler de strijd tegen Engeland en Frankrijk waarschijnlijk niet durven aangaan.

Alles bij elkaar is het een compact boek geworden, dat de zaken gedetailleerd beschrijft. Een en ander leidt ertoe dat de lezer soms door de vele bomen het bos uit het oog dreigt te verliezen.

Desalniettemin is het een lezenswaardig geheel, dat het 'gat in de markt', namelijk het gebrek aan aandacht voor de economische aspecten van de oorzaken van de Tweede Wereldoorlog, uitstekend opvult.

H. Tuitjer

Noot

1. Alberto O. Hirschman, *National power and the Structure of Foreign Trade*, Berkeley and Los Angeles, (University of California Press), 1969.

R. Cohen: **International politics; the rules of the game**, New York/London, Longman 1981, 186 pp.

Uit de bekende samenvatting van J.E. Dougherty en R.L. Pfaltzgraff jr. van de theorievorming over de internationale betrekkingen (*Contending theories of international relations; a comprehensive survey*, ed. 1981) valt een verrassende conclusie te

trekken, namelijk dat recht en regulering geen voorwerp zijn van politieke theorievorming. Slechts op de pp. 351-53 wordt het internationale recht inhoudelijk behandeld, en wel om aan te duiden dat het niet of slechts in geringe mate een rol speelt in de internationale betrekkingen.

Bibliografieën over de politieke wetenschappen in het algemeen en over de Leer der Internationale Betrekkingen (LIB) in het bijzonder ondersteunen deze conclusie; recht en regulering zijn geen voorwerp van onderzoek binnen de LIB; in ieder geval is dit onderzoek niet belangrijk genoeg om apart te worden vermeld.

Dit is in het licht van de geschiedenis van de LIB een opmerkelijk gegeven. Zoals de politieke wetenschappen zich uit en later in samenhang met 'theorievorming' over recht en rechtvaardigheidsnoties hebben ontwikkeld, zo is ook de Leer der Internationale Betrekkingen ontstaan uit de bestudering van de diplomatieke geschiedenis en van het internationale recht.

Deze omstandigheid blijkt zeer duidelijk uit het werk van de utopistische of idealistische school van na de Eerste Wereldoorlog. Maar ook in de als reactie daarop ontstane realistische denkrichting in de LIB spelen normatieve en moralistische noties een belangrijke rol.

Deze nadruk op recht en moraal in de theorievorming over de internationale politiek — een nadruk die de kwaliteit van de theorievorming in niet geringe mate heeft beïnvloed — verdween ogenschijnlijk geheel met het teloorgaan van, in de woorden van Lijphart, het 'traditionele paradigma' binnen de LIB (staten anarchie versus sociaal contract) en van de drie daarop gebaseerde theorieën over de internationale betrekkingen (machtsevenwicht, collectieve veiligheid, wereldregering).

Recht en organisatie vormden de spil van met name de laatste twee theorieën. Het groeiend inzicht dat de internationale samenleving bij ontstentenis van een 'Leviathan' niet gekenmerkt wordt door een volstreekte anarchie, de onderkenning van andere actoren dan de staat en met name het besef dat het begrip 'staat' een abstractie is van een in zich zeer complex stelsel van politieke actoren en processen leidden ertoe dat de interessen in de LIB verschoven naar andere en nieuwe aandachtsvelden.

De hierboven getrokken conclusie met betrekking tot de relatie tussen recht/regulering en de huidige theorievorming over de internationale betrekkingen is echter in zekere zin misleidend.

Welbeschouwd is met het opkomen van nieuwe onderzoeksmethoden en van nieuwe paradigmata de interesse in recht en regulering niet verdwenen, maar zijn deze problemen in een ander kader geplaatst. Of men nu de integratietheoretici neemt of de besluitvormingsdenkers, de cijferiaars met betrekking tot oorlog en geweld of de aanhangers van de cybernetica of informatietheorie, duidelijk is dat, waar hun analyse de internationale politiek betreft, zij schrijven over het probleem van orde in de internationale samenleving; met nadere woorden, zij zich nog steeds bewegen binnen de *essentie* van het traditionele paradigma van de LIB. 'Slechts' de methode van onderzoek is tijdens het 'behaviorisme' en 'postbehaviorisme' veranderd. Het probleem van onderzoek is hetzelfde gebleven. Hoe zou het ook anders kunnen?

Dit laatste is niet denigrerend bedoeld. Integendeel, de verandering van methode heeft ook een herdefiniëring van onderzoeksproblemen opgeleverd.

Met betrekking tot bv. het recht heeft men zich losgemaakt uit de knellende dich-